

Edebi Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

ISSN: 2602-4616

Cilt II, Sayı II, Ekim 2018

YÜKLENME TARİHİ: 20.08.2018 KABUL TARİHİ: 16.10.2018 YAYIN TARİHİ: 30.10.2018

Yasin YAVUZ

Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri
ve Edebiyatları Bölümü Doktora
Öğrencisi ysnyavuz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0344-964X

**LUCIEN GOLDMANN'IN
OLUŞUMSAL YAPISALCI
YÖNTEMİ BAĞLAMINDA
REŞİT HANADAN'IN "SEL"
ROMANININ İNCELENMESİ***

REVIEW OF "SEL" NOVEL OF
REŞİT HANADAN UNDER
FORMATIVE STRUCTURALISM
OF LUCIEN GOLDMANN

ÖZ

Belli sınırları olan perspektiflerden bakıldığında edebiyatın muhtelif disiplinlere açık bir sanat dalı olduğu görülecektir. Bunlardan bir tanesi de sosyolojidir. Sosyoloji ve edebiyat birbiriyle ilişkide olan iki ayrı disiplindir. Her iki disiplinin ortak paydası toplumdur. Çünkü toplum; sosyolojinin inceleyip, edebiyatın tahkiye ettiği bir yapıdır. Hakikaten edebiyatın temelinde toplum vardır ve bir yapıt, bireyi esas alsa da, içerisinden çıktığı toplumun karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Roman sanatında toplumu etkileyen birçok etkenin izlerini görmek mümkündür: göç, yenilikler, savaş ve siyaset... İşte edebiyat sosyolojisi de edebî metinde yer alan toplumsal olayları incelemektedir ve XX. yüzyılda kırılma yaşayan roman, artık yazınsallığın da toplumsal incelemede göz önüne alınmasını gerekli kılmıştır. Bu noktada Lucien Goldmann'ın Lukacs'tan hareketle ürettiği ve yazınsal metni oluşturan "oluşumsal" yapıyı tümüyle ele alan modeli bu ihtiyacı karşılamıştır. Goldmann, metni oluşturan toplumsal yapıyı, yazınsallığı göz ardı etmeksizin ele almış ve ortaya farklı bir sosyolojik eleştiri anlayışı koymuştur. Onun geliştirdiği modelin temelinde Lukacs'ın erken dönem yapıtları ve Hegel'in açıklık felsefesi yatmaktadır. Goldmann, romanının bütünü, bütünü oluşturan parçalarla açıklamıştır. Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı'nın öncü şahsiyetlerinden olan Reşit Hanadan ise eserlerinde Kosova

ABSTRACT

When viewed from perspectives with certain borders, it could be seen that literature is a field of art open to various disciplines. One of those disciplines is sociology. Sociology and literature are two distinct disciplines that are related to each other. Common ground of both disciplines is society. Because society is analysed by sociology and narrated by literature. Indeed the basis of literature is society and although a work of art is based on an individual, it has the characteristics of the society. In the art of novel, it is possible to see signs of numerous factors effecting the society: migration, innovation, war, and politics...Thus, literature sociology evaluates social events in literary texts. However, breakdown of novel in 20th century necessitated considering literariness in sociological analysis. At this point, Lucien Goldmann proposed the model by inspiring from Lukacs. It contains "formative" structure of literary text and completely meets this need. Goldmann considered social structure that forms the text without excluding literariness and presented a different type of sociological criticism. The basis of this model is early works of Lukacs and openness philosophy of Hegel. Goldmann explained whole novel with parts forming the whole. Reşit Hanadan, who is one of the leading people of Modern Kosovo Turkish Literature, presented historical processes and cultural structure of Kosovo Turks. This

* Bu makale, yazarın yüksek lisans tezinden geliştirilerek oluşturulmuştur.

Türklerinin geçirdiği tarihsel süreçleri ve kültürel yapıyı işlemiştir. Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı'nın ilk romanı olma özelliği taşıyan *Sel*'de bu durum dikkat çekicidir. İncelememizde, Reşit Hanadan'ın "Sel" adlı romanını, Goldmann'ın oluşumsal yapısalcı yöntemi bağlamında ele alınmıştır. Yapıtın toplumsal ve yazınsal çözümlemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lucien Goldmann, Reşit Hanadan, Roman Sosyolojisi, Oluşumsal Yapısalcılık, Sel.

is salient in Sel which is the first novel of Modern Kosovo Turkish Literature. In this review, "Sel" novel of Reşit Hanadan was considered under the genetic structuralism of Goldmann. Social and literary analysis was conducted.

Keywords: Lucien Goldmann, Reşit Hanadan, Novel Sociology, Formative Structuralism, Flood.

GİRİŞ

Sanat yapıtları, bünyesinde toplumun tarihini, ekonomisini, kültürel değerlerini, kısacası, kendi toplumunun sosyolojik yapısını barındırır. Sonuçta sanat yapıtını meydana getiren sanatçı da toplumun bir parçasıdır ve toplumun sosyal koşulları onun biçiminin oluşmasında etkin bir rol oynamaktadır. Ne ki sanat, kendisini oluşturan temel dinamikler göz önünde tutulduğunda, öncelikle toplumsal bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, sanatsal yaratının, içerisinden çıktığı toplumsal yapıyla birebir ilişki içerisinde meydana geldiği, geliştiği veya değiştiği ifade edilebilir.¹

Bir edebî eserdeki toplumsal olayların, olguların ve durumların sistemli bir şekilde değerlendirmesi yazın toplumbilimi, diğer deyişle edebiyat sosyolojisinin alanına girmektedir. Edebiyat sosyoloğunun yaptığı bu değerlendirme, esasında, edebî eserdeki toplumsal olayların açıklığa kavuşturulmasından, açıklanmasından başka bir şey değildir. Fakat bunu yaparken, incelenen yapıtın bir edebiyat eseri olduğunu unutmamak gerekir.

Robert Escarpit bu konuyu şöyle açıklar: Edebiyat sosyolojisi, edebî vakianın kendine haslığına gözetmek zorundadır. Bu çeşit bir anlayış meslek adamına olduğu kadar okuyucuya, okuyucuya olduğu kadar geleneksel tarihçi veya tenkitçi edebiyat sosyolojisine görevinde yardımcı olacaktır. Bu konular, edebiyat sosyolojisine dolaylı olarak kalmaktadır: Ona düşen şey, bu konuları cemiyetin önemi nispetinde anlamaktır.²

Goldmann'a değin yapılmış olan çalışmaların büyük çoğunluğu içerik arayışında olduğu için yazınsal yapıtın kendine haslığını, diğer deyişle edebîliğini görmezden gelmiştir. Oysa Goldmann'a göre içeriğe yönelmiş olan edebî sosyoloji genellikle önemsiz ayrıntılarla ilgilenmektedir.³ Onun bu düşüncesi edebiyat sosyolojisi içerisinde ayrı bir yeri olan "oluşumsal yapısalcılık" temellendiren önemli bir düşüncedir.

Sanatsal yapıtın ya da yapıt düşüncesinin oluşma aşamaları, yapıt içeriğinin vücut bulması, içerikle ilgili düzeltmeler, pişmanlıklar, ekleme

¹ Y. Z. Sümbüllü. (2006). *Kemal Tahir'in Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s.1.

² Robert Escarpit. (1968). *Edebiyat Sosyolojisi*, Çev. A. T., İstanbul: Remzi Kitapevi, s. 17.

³ Lucien Goldmann. (2005). *Roman Sosyolojisi*, Çev. Ayberk Erkay, Ankara: Birleşik, s. 77.

ve çıkarmalar ile bunların nedenlerini kapsayan araştırmalardan, yapıtın bir ürün olarak tüketici konumundaki okur/izleyiciye ulaşması ve hatta onun tarafından değerlendirilmesi aşamalarına kadar tüm süreci ele alan, ilke ve yönetimini kendisinin belirlediği, eleştiri ve çözümleme yöntemine Lucien Goldmann *oluşumsal yapısalcılık* adını verir.⁴

Goldmann, edebî eseri açıklamak için geliştirdiği yöntemde eserin yapısını bir bütün olarak ele almış ve bu bütünü oluşturan teknik ve toplumsal yapıyı birbiriyle ilişkili olarak tasarlamıştır. Goldmann, edebiyat sosyolojisine “içkin (anlama)” ve “aşkın (açıklama)” olmak üzere iki aşamalı bir çözümleme örneği katmıştır. Goldmann’ın bir ayağı yapısalcılığa, bir ayağı da Marksist eleştiriye uzanan bu yöntemi birleşik bir bütünsellik oluşturmaktadır. Bu bütünsellik, kısaca, edebî eserin teknik yönlerini hesaba katarak eserin sosyolojik eleştirisini yapmaktır. Goldmann’ın ortaya attığı eleştiri metodundaki diyalektik ilişki de buradan gelmektedir. Lucien Goldmann, romanın bütününe, bütünü oluşturan parçalarla açıklamaktadır.

“Yazın toplumbiliminde araştırmacı incelediği yapıtı anlayabilmek için ilk elde metnin tümünü içeren yapıyı ortaya koymaya çalışmalıdır. (...) Metnin oluşumunu açıklarken, ortaya koyduğu yapının yapıyla işlevsel bir niteliği bulunup bulunmadığını, yani belli bir durumda bireysel ya da kolektif öznenin anlamlı davranışlarını içerip içermediğini de göstermelidir. (...) Anlamanın, inceleme nesnesine içkin anlamlı bir yapıyı ortaya koymak olduğunu söyledim. Açıklama bu yapının çevreleyici, daha geniş bir yapının içinde yerleştirilmesinden başka bir şey değildir. Böylece ilkinin ikinci yapıya ilişkin işlevsel niteliği de kavranmış olur. Araştırmacı, çevreleyen yapıyı tüm ayrıntılarıyla değil yalnızca incelediği yapıtın oluşumunu aydınlatıcı yönleriyle ele almalıdır.”⁵

Genel bir bakış ile anlama aşaması kişi, uzam, zaman, anlatım teknikleri ve içeriği oluşturan temlerin incelenmesini karşılamaktadır. Açıklama aşaması ise metin içindeki anlamın metin dışı arayışıdır. Çözümlemenin bu bölümünde, oluşumsal yapısalcılığın varmak istediği toplummetinsel inceleme gereklidir, çünkü bu çözümleme yazarın ‘dünya görüşü’nü ortaya çıkarır.⁶

Yazar-eser bağlamında Goldmann, edebî eserin çözümlemesinde yazarı bu işlemin dışında bırakmasa da tamamen merkeze almaz. Çünkü önemli olan incelenen edebiyat ve sanat eserinde yaratıcının bireysel duyarlılığından giderek tarihsel ve toplumsal gerçekliği ortaya koyan yolu bulup çıkarmaktır.⁷ Başka bir ifadeyle yazarın büyüklüğü, egemen ideolojiyi edebiyat aracılığıyla elle tutulur hâle getirmesidir.⁸

⁴ Ayten Er, İrfan Atalay. (2013). “Oluşumsal Yapısalcılık Bağlamında ‘Sorunsal Kahraman’ ve ‘Dünya Görüşü’ Kavramları: Bernand-Marie Koltès’in Batı Rıhtımı (Quai Quest)”, (*Humanitas*, Güz 2, s. 28.

⁵ Nedim Gürsel. (2005). *Başkaldıran Edebiyat*, İstanbul: Doğan Kitap, s. 26.

⁶ Ayten Er, İrfan Atalay. *a.g.m.*, s. 29.

⁷ Lucien Goldmann. (1998). *Diyalektik Araştırmalar*, Çev. A. Arkay, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, s. 76.

⁸ Jale Parla. (2003). *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 39.

Belirli bir toplumsal grup ya da sınıfa özgü, özellikle de felsefede açığa vurulan zihinsel yapıları belirleme amacı güder. Günlük bilinç, rastgele, şekilsiz bir şeydir; fakat bir sınıfın özel yeteneklere sahip bazı üyeleri –örneğin sanatçılar– bu karışık, düzensiz deneyimi aşır, kendi sınıf çıkarlarını daha net bir diyagram halinde ifade edebilir. Goldmann, bu 'ideal' yapıya 'dünya görüşü' adını verir; bir toplumsal grubun düşüncesini ve sanatını sessizce şekillendiren ve onun kolektif bilincinin ürünü olan, zihinsel kategorilerin özgül bir düzenlenişidir.⁹

Yazarın büyüklüğüne etki edecek kadar önemli olan dünya görüşü kavramı, Goldmann'ın ortaya koyduğu oluşumsal yapısalcılığın temel meselelerindedir. Goldmann'a göre roman, *yazarın etiğinin, eserin estetik sorunsalına dönüştüğü* tek edebî türdür.¹⁰ Bu noktada denilebilir ki, Goldmann, romana ve onu üreten yazara toplumsal bir kaftan biçmektedir. Goldmann, romanı, temelde, toplumun yaşadığı tüm olayların kaydedildiği bir günlük olarak görmektedir.¹¹ Yani yapıt ve onu oluşturan yazar, zorunlu olarak toplumun bir parçasıdır ve bu yazgıdan kaçmak mümkün değildir.

Edebiyat sosyolojisinde oluşumsal yapısalcılık; içerik arayışından sıyrılıp yapıtın edebiliğine de eğilmesiyle diğer türdeşlerine kıyasla daha özgün ve kapsayıcı bir noktada bulunmaktadır. Goldmann'ın teorisi kapsayıcıdır; çünkü sosyolojik yönüyle "oluşumsal" olduğu kadar romanın yapısına da baktığı için "yapısalcı"dır. Metodun ana ilkesini "*romanın yapısı*" ile bu yapının içinde geliştiği *sosyal yapı* arasındaki ilişkiyi kurmak" şeklinde özetleyebiliriz.¹²

Metot bahsini bitirmeden önce Goldmann'ın yönteminde öne çıkan birkaç kavramdan bahsetmek yöntemi kavramak için faydalı olacaktır. Bu kavramların ilki "anamlı yapı"dır. Goldmann'a göre anlamlı yapı, yazınsal ya da düşünsel bir metnin tutarlı bir bütünü oluşturarak kararlı bir etken, düzenli bir ilke olarak kabul edilebilir.¹³ Goldmann için büyük yapıt öncelikle tutarlı olmalı, anlamlı yapıyı sağlamalıdır. İrfan Atalay, 'anamlı yapı' ve 'dünya görüşü' birbiriyle bağlantılıdır ve yapıtta olabilecek bütünlükler arasında, anlama ve açıklama aşamalarında her ikisi de çok önemlidir¹⁴, diyerek dünya görüşü ve anlamlı yapının birbiriyle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Goldmann anlayışında bir kavram olarak dünya görüşü, kısaca, toplumsal sınıfı temsil eden bilinçtir. Sanatçı sıradan bir kişiliğe sahip değildir, o özeldir ve yaşadığı toplumun özelliklerini eserlerine taşır; bu oranda da büyük yazar olur. Büyük yazar, edebî eser alanında, grubun eğiliminin olduğu tarafa yatkın, tutarlı ya da tutarlıya yakın, düşünsel bir evren yaratmayı başarmış

⁹ Terry Eagleton. (2015). *İdeoloji*, Çev. M. Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 152.

¹⁰ Lucien Goldmann. *Roman Sosyolojisi*, s. 24.

¹¹ Lucien Goldmann. *Roman Sosyolojisi*, s. 24.

¹² Lucien Goldmann. *Roman Sosyolojisi*, s. 24-25.

¹³ İrfan Atalay. (2007). "Jean-Paul Sartre'in Özgürlük Yolları Adlı Yapıtına Oluşumsal Yapısalcı Bir Yaklaşım", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum, s. 26.

¹⁴ İrfan Atalay. *a.g.t.*, s. 26.

istisnaî bir bireydir; eserin önemi ise, benzerleri arasında, tutarlılığa yakınlığı ya da uzaklığı ile ölçülebilir.¹⁵

Yine anlamlı yapı ve dünya görüşü ile ilişkili olan bir başka kavram ise “olası bilinç”tir. Olası bilinç, deneysel olan ortak bilinçten farklı ve çok daha toplumsal olan, sınıf bilincidir. Olası bilinç; bir toplumsal grubun ulaşabileceği en üst düzey gerçekliğe olan en üst düzey katılım olarak tanımlanabilir ve bu üst düzey katılım olmadığı hallerde toplumsal grubun yapısı bozulabilir. Ancak, böyle bir ortak bilinç oluşturulmuşsa, gelecek ile şimdiiyi açıklamak ve şimdi ile geleceği biçimlendirmek olasıdır.¹⁶

Buraya kadar hem edebiyat sosyolojisi içerisinde hem de kendine özgü bir biçimde kuramını açıklanan Goldmann’ın, edebiyat incelemesinde sosyolojik yönü ağır basan yapısalcı bir eleştiri yöntemi ortaya koyduğu görüldü. Bu noktadan sonra, Reşit Hanadan’ın “Sel” adlı romanı Goldmann’cı eleştiri bağlamında ele alınacaktır.

Reşit Hanadan ve “Sel” Adlı Romanı Üzerine

Çağdaş Kosova Türk Edebiyatının en önemli yazarlarından birisi olan Reşit Hanadan, 1955 yılında Mamuşa’da dünyaya gelmiştir. Priştine Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olan Hanadan, gazeteci, yazar, siyasetçi ve öğretmendir. Hanadan, 1981 yılında *Tan* gazetesinde sayfa yöneticiliği ve redaktörlük yapmıştır. Bu görevini 1999 yılına dek sürdürmüş olan Reşit Hanadan, 1999 yılından sonra NATO’nun Kosova’ya müdahale etmesiyle Türkiye’ye göç etmiştir. Gazeteciliğe Bursa’da devam eden Hanadan, burada yerel bir gazetede çalışmıştır. Daha sonra, olaylar yatışınca, ülkesine dönmüş ve halen sürdürmekte olduğu öğretmenlik mesleğine atılmıştır.

Kosova Türklerinin geçmişte yaşadığı acılar, onun eserlerinin altyapısını oluşturmaktadır. Bu acılar, tarihi gerçekler ona hem konu hem de karakter yaratmada ilham olmuştur. Hanadan için sanat; insana dair her ne varsa onu anlatmaktır. O, insanın doğasında bulunan kıskançlık, cinsellik, aşk vb. tüm duygu ve güdülerin edebiyata taşınabileceği kanısındadır. Hanadan bununla da yetinmez, insanın dışında, insan çevresinde gelişen savaş ya da göç gibi toplumsal olguların da edebiyat düzlemine taşınabileceğine inanmaktadır. Reşit Hanadan bu noktada romanı, tıpkı Stendhal gibi, yol boyunca gezdirilen bir ayna olarak görmektedir.

Reşit Hanadan söz konusu gerçekçi çizgisini ilk romanı olan *Sel*’de başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Tarımda makineleşmeyle birlikte köyde yaşanan köklü gelişmeler etrafında kuşak çatışması, siyasal düzen, Kosova Türklerinin tarihsel yazgısı ve bu insanların yeniçağla birlikte geliştirdikleri bilinci/duyarlılığı başarıyla anlatmıştır. Bu başarısından dolayı kendisine dönemin Yugoslavya Başkanlık Divanı tarafından ödül verilmiştir. Ayrıca bu eser, Yugoslavya Türk edebiyatında yayımlanan ilk roman olma özelliğine de sahiptir.

¹⁵ Goldmann. *Roman Sosyolojisi*, s. 78.

¹⁶ İrfan Atalay. *a.g.t.*, s. 37.

Sel romanında yazar henüz tarımda makineleşmeye yeni geçmiş bir toplumda gelenek ile bu yeniliğin çatışmasını işlemiştir. Roman, anlatının başkişisi olan Yakup Ağa'nın ekseninde gelişmektedir. Yakup Ağa önceleri karşı çıktığı traktöre oğlu Salim'in ısrarı üzerine yanaşır ve köylünün diline düşer. Yakup Ağa, traktörü alırken bozulması durumunda onu parça parça edeceğini peşinen belirtmiştir. Korkulan olur ve traktör bozulur. Oğlu Salim yedek parça aramak için şehre gitmiştir. Bu sırada köyde dedikodu almış yürümüştür. Yakup Ağa köylünün baskılarına karşı koyamaz ve sözünü tutarak traktörü uçurumdan aşağı atar.

Reşit Hanadan'ın bu romanındaki çatışma yalnızca tarımda makineleşme üzerine değildir; gelenek ile yenilik kültürel değerler açısından da bir çatışma yaratmaktadır. Romanın çoğu genci, yaşlıların aksine nişanlıyken görüşmenin normal olduğu görüşündedir. Salih ve Esmâ'nın muhtelif bahanelerle gizlice görüşmeleri ve hatta bu görüşmelerin çoğunluğunda, تنها bir yerde, ilişki yaşamaları ve bu ilişkilerin birinden Esmâ'nın hamile kalması bu entrik yapıyı daha da coşkun kılmaktadır. Yakup Ağa, tüm bu yaşananlardan dolayı hastalanır; oğlu Salim, güç de olsa kendini affettirir. Romanın son bölümünde ise düğünleri yapılır. Salim zorla aldırıldığı ve babasının uçurumdan attığı traktörünün yerine aile dostları Goralı Smaylo düğün hediyesi olarak bir traktör alır onlara. Böylece anlatı mutlu bir son ile noktalanır.

Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)

Reşit Hanadan'ın düğün, nefis ve arzu gibi bireysel konu ve temlerinin yanı sıra tarımda makineleşme, egemen ideoloji ve yönetim gibi toplumsal konuların da yer aldığı *Sel* romanının teknik yönü, yani zaman, kişi ve mekân gibi unsurları anlama; anlatının kaynağı da açıklama aşamasında açıklanacaktır. Anlama aşaması, metni bir bütün olarak var eden tüm oluşturucunun veya yapıcının, başka bir ifadeyle çevreleyici unsurların incelemesine yönelik bir aşamadır. Anlama aşamasında; metnin bakış açısı, zaman, mekân ve toplumsal yapısı ile ilişkisi üzerinde durulur.

Bakış Açısı

Reşit Hanadan, hem Kosova Türk edebiyatının hem de kendisinin ilk romanı olan *Sel*'i Tanrısal bakış açısı ile yazmıştır. Reşit Hanadan diğer romanlarında da Tanrısal bakış açısını kullanır. Hanadan'ın bu ısrarında karakterizasyon kolaylığının büyük etkisi vardır. Tanrısal bakış açısında olaylar, kimi zaman yakından, kimi zaman uzaktan sunulur; kahramanın iç dünyalarında geçen duygu ve düşünceler, okuyucuyu ikna edecek düzeyde yansıtılır; romanın gerilimli atmosferi, yerine göre hızlandırılıp yavaşlatılır.¹⁷ Reşit Hanadan da *Sel* adlı romanında bu tekniği –birkaç kusuru dışında– başarılı bir şekilde kullanmıştır. Yazarın söylemine kimi zaman coşkulu bir nutuk kimi zamansa lirik bir hava hâkimdir.

Reşit Hanadan *Sel*'de toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla çıkar ortaya. Roman, ana hatlarıyla, hem nesil hem de yenilik-gelenek çatışması ekseninde

¹⁷ Mehmet Tekin. (2012). *Roman Sanatı (Romanın Unsurları 1)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 58.

gelişir ve devam eder. Reşit Hanadan, Tanrısal bakış açısının sağladığı "her şeyi görme/bilme" hâkimiyetini karakterlerin söz konusu kutuplaşmalardaki fikrini okuyucuya aktarırken çok sık kullanır.

Yazar/anlatıcı karakterlerin düşüncelerine hâkimdir. Çoğu zaman bir iç monolog ve iç çözümleme tekniklerinden faydalanarak bunu sağlar. Reşit Hanadan, Tanrısal anlatıcının bu yönünü ve iç monolog ile iç çözümleme tekniklerini anlatı süreci boyunca kullanır. Bu, romana psikolojik derinlik katarak okuyucuyu karaktere daha da yakınlaştırmaktadır:

*"Salim'in 'nişanlımın yüzüne bakamaz oldum' demesiyle Remziye kendine gelir gibi oldu. Görünüşüyle yüreğini parçalayan oğlunun bu sözlerinden bir mana çıkarmaya çalıştı. Traktör belasını unutmuş, düşünceleri bu sözlere takılmıştı. 'Yoksa oğlu nişanlıyla gizlice buluşuyor muydu?' Beynini bu kuşku kemirmeye başladı şimdi de. Ancak oğluna belli etmedi kuşkusunu."*¹⁸

Zaman

Roman sanatında zaman mefhumu vak'ayı oluşturan önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, anlatıyı tanzim ederken zaman mefhumu üzerinde düşünmek zorundadır. Çünkü roman sanatında zaman, anlatı içerisinde olayların yaşanış sırasından, hangi zaman dilimi içerisinde yaşandığına kadar pek çok konuda belirleyici konumdadır.

Reşit Hanadan *Sel*'in hikâyesini kronolojik bir zaman dilimi üzerine oturtmuştur. Fakat yazar, karakterlerin tanıtımı ya da romanın genel seyri için önemli olan tarihi olayların hatırlatılması veya anlatılması gibi gerekli durumlarda anlatı zamanını durdurup geriye dönüşler yapmıştır.

Romandaki olay zamanı, kabaca, ilkbahar ile sonbahar arasındaki bir süreci kapsamaktadır. Yazar olay zamanı ile ilgili ilk bilgileri anlatının ilk sayfalarında Salim tarladayken vermektedir:

*"Kendisi de bitmiş tükenmişti öküzlerle birlikte. İlk yazın gelmesiyle birlikte, tarlaları ekime hazırlayabilmek için, birkaç gündür sabahın köründe kalkıyor, gün boyu çift sürdükten sonra da akşamları bitkin, kendinden geçmiş bir halde eve dönüyordu."*¹⁹

Anlatının ilkbahar ile başladığını gösteren farklı belirtkeler mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de Hıdırellez'dir. Bu belirtke ilk olarak "*Hıdırellez'e birkaç gün kalmıştı.*"²⁰ cümlesiyle ortaya çıkmaktadır. Yazar, yaklaşık altmış sayfa sonra da "*Ertesi gün Hıdırellezdi.*"²¹ şeklinde bir ifadeyle ilkbaharın geldiğini açıkça belirtmektedir. Bilindiği üzere Hıdırellez geleneği, bir bayram olarak bütün Türk milletinin topluca katıldığı, kutladığı, birtakım törenleri yerine getirdiği bir bahar bayramıdır. Bu tarih kışın bitişi yazın

¹⁸ Reşit Hanadan. (1987). *Sel*, Pıriştine: Tan Yayınları, s. 18.

¹⁹ Reşit Hanadan. (1987). *Sel*, s. 10.

²⁰ Reşit Hanadan. (1987). *Sel*, s. 38.

²¹ Reşit Hanadan. (1987). *Sel*, s. 97.

başlangıcı, yılbaşı olarak kabul edilir.²² Böylece ilkbahar ile başlayan roman Kasım ayındaki sonbahara dek devam eder. Okur, romanın Kasım ayında son bulduğunu Salim ve Esmâ'nın düğününden anlamaktadır. Roman bu düğünle birlikte son bulur.

Yapıtta göze çarpan bazı bilgiler olay zamanının hangi yıl içerisinde olup bittiğini tahminen de olsa bize söylemektedir. Smaylo'nun "Savaşın son yıllarıydı" ifadesine karşın, yazar/anlatıcı tarafından yapılan iç çözümleme ile Yakup Ağa'nın "Gora'ya dönmüştü köyde beş yıl kaldıktan sonra" ifadesi Smaylo'nun 1947-48 yıllarında köyüne döndüğünü göstermektedir. "Aradan aşağı yukarı yirmi yıl geçmişti" ifadesi ise olay zamanının, tahminen, 1967-68 yılı olduğunu göstermektedir. Yazarın bu yılı seçmesi elbette tesadüfi değildir. 1967-68 yılları Yugoslavya'nın Kosova Türklerine karşı biraz daha iyi niyetli yaklaştığı süreçtir. Yazar, buna rağmen bürokraside aksayan tarafların olduğunu ve genel ekonomik tabloyu çizmek açısından bu süreci tercih etmiştir.

Uzam

Reşit Hanadan, bu ilk romanda mekân tercihini dar tutmuştur. Roman, oldukça dar bir çevrede geçmektedir. Geriye dönüşlerle farklı mekânlardan bahsedilmiş olursa da, vakanın cereyan ettiği yer Mamuşa'dır. Reşit Hanadan'ın yaşadığı çevrenin adamı olduğunu, bu coğrafyayı iyi bildiğini daha önce söylemiştik. Bu nedenle yazar mekân tasvirlerinde köy ve köy yollarını anlatmaya ağırlık vermiştir. Yazar anlattığı çevreye olan hâkimiyetini yılın belirli noktalarındaki mevsimsel değişimleri ifade ederek de göstermektedir. Bu noktada, Salim'in hayvan pazarına giderken kullandığı yolun anlatımı ifadelerimizi destekler niteliktedir. Yazar, burada yolun hem tarihçesini verir hem de hangi mevsimde ne durumda olduğunu ve ne gibi kolaylıklar sağladığını açıklar:

"Öküzlerin yuları elinde olduğu halde, kendisi önde, öküzler ardında yarım saattir yürüyordu kır yolunda. Hayvan satmak için kente gitmek ya da kentte satın aldıkları hayvanları köye getirmek zorunda kalanlar, yüzyıllardır alışa gelindiği gibi, Sırbiça yolunu kullanırdı.

Yol bu adı, Mamuşa ovasının sınırında, Mamuşa ile Prizren arasındaki mesafenin aşağı yukarı ortasında yer alan Sırbiça köyünden almıştı. Yörede genelde Sırpların yaşadığı ender köylerden biriydi.

*Savaştan önce, köylüleri kente, gerek yaya, gerek at veya öküz arabasıyla hep bu yolu ulaştırmıştı."*²³

Yazar/anlatıcı romandaki evlerin ya da buna benzer kapalı alanların tasvirinde oldukça ketum davranır. Yazar, romanda kişi tasvirine daha büyük bir yer ayırmıştır. Dar anlamda mekân tasvirlerini birkaç sözcükle geçiştirmektedir. Yazar/anlatıcının verdiği kısıtlı bilgiler sebebiyle ne Yakup Ağa'nın evinin ne de Bilal Öğretmenin evinin nasıl bir şey olduğunu

²² Erman Artun. (2007). "Türk Halk Kültüründe Hıdırellez", Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi, s. 1.

²³ Reşit Hanadan. (1987). Sel, s. 43.

anlayamıyoruz. Buna karşılık yine açık alan olan bahçelerin tasviri daha açıklayıcı bir şekilde yapılmaktadır. Örneğin, anlatıcı Bodur Basri'nin bahçesini şu şekilde tasvir etmektedir:

*"Bodur Basri'nin bahçesi bir buçuk hektar kadardı. Yoldan dereye doğru uzanıyordu. Çok daha alçakta kalıyordu dere ovanın bu taraftaki yüksekliğine oranla. Beş yüz metre kadar vardı yoldan dereye kadarki mesafenin uzunluğu. Tarlalar hep bu şekilde yoldan dereye doğru uzanıyorlardı. Bu tarafları hep bahçelikti genelde. Arada bir mısır tarlasına da rastlanıyordu."*²⁴

Görüldüğü üzere yazar, *Sel*'de açık alanların tasvirinde kapalı alanların tasvirine nazaran çok daha açıklayıcı bir tavra sahiptir. Yazar Reşit Hanadan, *Sel*'i oluştururken kendi insanını, kendi çevresini esas almıştır. Bu nedenle yazar, hem kendisinin hem de Kosova Türk edebiyatının ilk romanı olan *Sel*'de doğduğu, büyüdüğü çevrenin üzerinde durmuştur. Yazarın bu tercihi, bir ilk roman oluşundan kaynaklanması muhtemeldir.

Kişi

Reşit Hanadan'ın *Sel* romanındaki kişilerin değerlendirilmesinin yapılacağı bu bölümde öncelikle kişi olma ve birey olma arasındaki diyalektik ilişki üzerinde durulacaktır. Bu ilişki, romanı oluşturan temel yapıların bir iç okuması sonucu ortaya çıkabilecek türdendir. Hanadan'ın ilk romanı da bu tür bir okumaya yatkındır.

Birey, en temel tanımıyla "*kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık, fert[tir].*"²⁵ Bireyleşme ise "*bağımsız kişiliğe varan gelişme süreci[dir].*"²⁶ Bu noktada birey olabilmenin temel koşulu için "*bağımsız*" olabilmek, dense yanlış olmaz. Hanadan'ın bu romanında kişilere baktığımızda tam anlamıyla bir bağımsızlık yoktur. Her bireyin üzerinde ya toplum ya da aile içi hiyerarşiden kaynaklanan bir kontrol, kısıtlama mekanizması mevcuttur. Bu mekanizmayı kontrol eden merci yine toplumdur. Bu nedenle çok rahat bir şekilde toplumun bu roman içindeki en baskın karakter olduğu söylenebilir.

Reşit Hanadan'ın *Sel* romanı klasik ulusal epiktir. Ülkenin tarihsel sürecini, yurttaşlarının kaderlerini anlatma hırsı içerisindedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir şey var ki, o da bu ulusallığın modern bir ulusallık olmadığıdır. Yani Hanadan çok önceden yaşanmış olayları çok sonra anlatarak ulusal bir portre çizme girişiminde bulunmuştur. Bunu başardığını söylemek de yanlış olmaz. Çünkü *Sel*'de anlatılanlar Kosova Türklerinin yazgısıdır. Ancak burada şöyle bir durum vardır: Hanadan, ulusal bir epik yaratmıştır ama yarattığı karakterler de ulusallığın kıskaçındadır. Burada anlatılmak istenen, karakterler gelenek, din ve aile yapısının yarattığı ortamda ancak bu üçlünün izin verdiği kadar var olabilmişlerdir. Sözgelimi romanın en güçlü karakteri olan Yakup Ağa, traktörü bozulunca camiye gitmek istemez fakat toplumun ne diyeceğinden çekindiği için camiye gider. Burada Yakup

²⁴ Reşit Hanadan. (1987). *Sel*, s. 226.

²⁵ TDK. (2011). "birey", s. 354.

²⁶ TDK. (2011). "bireyleşme", s. 355.

Ağa'nın camiye gitmesi dinsel bir emir nedeniyle ibadet etmek için değil de toplumsal baskıdan sakınmasından dolayıdır. Yani Hanadan'ın portresini çizdiği toplum, yine Hanadan'ın karakterleri üzerinde baskıya sebep olmaktadır.

Buna göre, Reşit Hanadan'ın bu romanında birçok karakter vardır ama tek bir tane dahi *birey* yoktur. Çünkü romanda her karakterin üstünde başka bir ezici güç vardır. Ataerkil bir toplum olması nedeniyle zaten "baba" otoritesi ilk ezici güç durumundadır. Ancak ev içinde ezici olan babayı, yani Yakup Ağa'yı da toplum/köylü ezmektedir. Köylü ise geleneğin dışına çıkmaz ve asla tam anlamıyla bir birey olamaz.

Bu söylediklerimiz haricinde roman karakterleri için önemli olan bir başka şey de kutuplaşmadır. Roman içinde karakterler "gelenekçi" ve "yenilikçi" olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Bu gelenek ve yenilik de kendi içinde "tarımda makineleşme" ve "örf-adet" olmak üzere iki farklı şekilde ayrılmaktadır. Yani karşıtlık hem tarımda makineleşme için hem de örf-adetlere inanma ve inanmama için vardır.

Tarımda makineleşmedeki kutuplaşmayı ve tarafları şöyle kategorize etmek mümkündür: Yakup Ağa, Bodur Basri ve birtakım köylüleri gelenekçi/olumsuz tip olarak belirtilebilir. Bunlar, tarımda makineleşmenin zararlı olduğunu öne sürerek bu sürece karşı gelirler. Öteki tarafta ise Salim, Yaşlı İmam ve Rüstem Dayı gibi tipler vardır. Bunlar da, ilk grubun aksine, tarımda makineleşmenin faydalı olduğuna inanırlar. Kategorize edilen bu guruplar esnektir. Örneğin Yakup Ağa romanda bir noktaya kadar olumsuz iken, bir noktadan sonra olumlu olmuş ve karşı gruba geçmiştir. Onun fikirsel anlamda yaşadığı değişim ve köyün traktör sevdası kapitalizmin bir sonucu, metanın insan üzerindeki etkisidir. Marx'ın iktisadi analizlerini Max Weber'in rasyonalizasyon kuramı ile birleştiren Lukács, *Tarih ve Toplum Bilinci*'nde, meta biçiminin kapitalist toplumlarda, toplumsal yaşamın her tarafına nüfuz ettiğini ve insan yaşantısının insanlıktan uzaklaştırılması, nicelikselleştirilmesi ve kapsamlı makineleştirilmesi şekline büründüğünü öne sürer.²⁷ Öznenin nesneleşmesi, yani benlik ve kişiliğimizin nesnelere tarafından yönetilmesi, ilişkilerimize nüfuz etmesine Marx "mal fetişizmi" dediğini Lukács ve Goldmann "şeyleşme" olarak adlandırmıştır.

Özerk nesneye ve kurumlardan oluşan ironik bir dünyanın bunalıtığı insani özne büyük bir hızla bu şeyleşmiş kendi yaratıcı pratiğini tanıma gücünden yoksun, atıl, seyre dalmış varlığa indirgenir.²⁸ Nesnenin çekim kuvvetine kapılmış bir öznenin mutlu olması düşünülemez. Çünkü sahip olma eylemini nesne yürütmektedir. Özne, bu ilişki içerisinde her ne kadar mutlu görünse de zamanla mutsuz olacaktır. Anlatıda Salim'in traktöre olan düşkünlüğü ve köyün traktöre verdiği değer konuya iyi bir örnektir. Salim, arzu ettiği nesneye kavuşur ve hem Salim hem de ilk elde traktöre karşı çıkan Yakup Ağa zamanla traktöre teslim olup onu hayatlarının merkezine almışlardır. Öyle ki, köylüler traktör ile ilgili övücü sözler söyledikçe gururu

²⁷ Terry Eagleton. *a.g.e.*, s. 136.

²⁸ Terry Eagleton. *a.g.e.*, s. 136.

okşanan Yakup Ağa ve nişanlısına hava atan Salim, traktör bozulunca çok üzölmüş ve yenisi alınınca da bir o kadar sevinmişlerdir. Köyün her hanesi traktörü yüceltmış, onu “yenilik/modernleşme” olarak değil de bir mucize gibi karşılamışlardır. Bununla birlikte kişisel ilişkileri bozulmuş, tartışmalar yaşanmıştır. Üstelik bu durum sosyalist dünya görüşüne sahip bir toplumda yaşanmıştır. Oysa sosyalizm kişiyi mutlu kılma ve daha uygun bir dünyada yaşatmayı esas alır. Ancak nesnenin özne üzerindeki hâkimiyeti artmış ve bu amaç gerçekleşmemiştir.

Bir başka sorun olan örf-adet konusundaki kutuplaşma şu şekilde ifade edilebilir: Köyün adetleri gereği nişanlı kimse düğün gününe dek nişanlı ile görüşmez, bu doğru değildir. Ancak Salim, Esmâ, Cemil ve Hülya gibi kişiler bu yargıyı yıkar ve düğün öncesi görüşürler. Söz konusu kişilerin karşısında ise başta Remziye ve Yakup Ağa olmak üzere köyün geri kalan tüm kişiler vardır, diyebiliriz. Aslında bu kısım da yukarıda değindiğimiz toplumsal baskı ve birey olamama konusuna bir örnektir. Belki de köydeki diğer nişanlılar da birbirleriyle görüşmek istiyorlardır ama toplumsal bir baskı korkusuyla bunu yapmıyorlardır. Fakat modernleşen dünyanın bir sonucu olarak geleneksel dayatmalarda çatlaklar oluşmuş, bu çatlaklar da değişmekte olan çağa karşı direnç gösterememektedir. Anlatıdaki genç nüfusun gizli gizli buluşmaları da bunun bir göstergesidir.

Toplumsal Yapı ve İlişkiler

Reşit Hanadan, *Sel* romanını kurarken roman içindeki toplumu Yugoslavya dönemindeki Türk toplumunu örnek alarak kurmuştur. Romanda sosyalist sistemin, makineleşmenin hâkim olduğu bir toplumsal yapı vardır. Romanın geçtiği yıllardaki, yani 1968-69’lu yıllardaki gelişmeler göz önüne alındığında gerçek dünyadaki o siyasi olayların roman içindeki varlığı çok rahat bir şekilde görülecektir.

Öğretmeni, muhtarı ve imamıyla klasik bir köy romanı kadrosuna sahip olan *Sel*’in toplumsal yapısı hakkında göze ilk çarpan şey tarımda makineleşme sürecidir. Romanda köy halkı bu süreci bir anda kabullenememektedir. Özellikle de Yakup Ağa, tarımda makineleşmeye, daha genel bir ifadeyle tüm “*yeni buluşlara düşman*”²⁹ bir kişi olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak o da tarımda makineleşmenin üstünlüğünü kabul etmiştir. Çünkü tarım, köy halkının tek geçim kaynağıdır. Makineler tarımsal faaliyetlerde köy halkına hem zaman kazandırır hem de kolaylık sağlar. Bu nedenle tarımda makineleşme, bir anlamda kaçınılmazdır.

Öte yandan romanda toplumsal yapının oluşma biçiminde sınıfsal farklılıkların etkili olduğu çok açıktır. Sözelimi, romanda ağa, belediye delegesi, muhtar, imam ve köylü gibi farklı kişiler vardır. Köylü bu ulamda en alt kısımda yer alır ve hemen sonra ağa gelir. Muhtar ve öğretmen birbirine üstünlük kurmaz romanda, geri planda kalır. Ancak köylü ve kısmen de olsa ağa üzerinde etkilidirler. Onların etkili olmasındaki sebebi birisinin “eğitimli” olması, diğerinin de “resmî” bir yanının olmasıdır. Ne bir öğretmen kadar “eğitimli” ne de bir muhtar kadar “resmî” olan imam ise bunların da

²⁹ Reşit Hanadan. (1987). *Sel*, s. 73.

üstündedir. Köyde her zaman söz sahibi odur. Hatta muhtar, sözünün dinlenmesi için ondan yardım istemiştir. Bu ulamda imamdan da yüksek olan tek kişi köy delegesidir. Onun bu denli yüksek olması, resmî kuruma bağlı olmasıdır. Yani devleti temsil ediyor olmasıdır.

Görüldüğü üzere romandaki sınıfsal yapıda kişiler ya ekonomik bir üstünlük ya da resmî bir kimlik ile bir üstünlük kazanmıştır. Ancak bu üstünlük sabit değildir. Roman içindeki toplumsal yapı, dikey hareketlilik ile sınıflar arası geçişe açıktır. Bodur Basri'nin Yakup Ağa'ya "Ağa" dememesi ve ona karşı üstünlük kurabilmesi de bundan kaynaklanmaktadır. Burada önemli olan ve alt edilemeyen güç egemen ideolojidir. Uzun Hasan ve ekibi köye asfalt yol yaptırmak ister ve bunun için köylüden para toplar. Köyün belediye delegeşi Sabri'nin geleceği gün köylü büyük bir sevinç içindedir. Börekler, tatlılar ve daha bir sürü yiyecek-içecek hazırlamışlardır. Köylünün beklediği şey iş makineleridir aslında. Ancak Sabri Efendi tek başına gelir ve asfalt yolun şu an mümkün olmadığını söyler. Bunun üzerine Uzun Hasan hazırladıkları şeyleri verip vermeme konusunda kararsız kalsa da, Sabri Efendinin gönlünü hoş tutmak için verir. Reşit Hanadan, Uzun Hasan'ın bu davranışıyla dönemin egemen ideolojisinin köylü üzerindeki etkisini çok net bir şekilde ifade etmiştir.

Sel romanında din ve gelenekler de toplumsal yapı ve ilişkileri açısından oldukça önemlidir. İlk olarak dini ele alırsak, onun Yaşlı İmam nezdinde ne kadar baskın olduğunu görürüz. Hakeza gelenek de öyle. Çünkü her ikisi de romandaki kişilerin hayatlarında etki sahibidir. Bu kişiler namaz kıldığı gibi Hıdırellez de kutlarlar. Çünkü egemen ideolojinin baskısı altında kendi kimliklerini ancak bu şekilde korumaktadırlar. Yakup Ağa, köylü içine çıkacak yüzü yokken bile cuma namazına gitmeyi düşünür. Gerçi bu davranışında toplumsal baskıdan çekinmesinin rolü çok yüksektir ama yine de dikkate değerdir.

Romanda gelenek de çok baskındır ve mutlaka uygulanmaktadır. Sözgelimi, Salim ve Esmâ'nın düğün öncesi ilişki kurmaları, hatta bu ilişkiden bir de çocuk yapmaları dahi geleneğin uygulanmasına engel olmamıştır. Hıdırellez kutlamaları neşe içinde gerçekleşir. Züleyha kızı Esmâ'ya kısıtlama getirirse de Hıdırellez söz konusu olunca bir şey demeye çekinir.

Reşit Hanadan, dönemin şartlarına başkaldıran bu uygulaması ile kişilerin baskı altında dahi kimliklerini koruyabileceğini, en azından bunun mücadelesinin verilmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü romandaki anlatımda din ve geleneğin siyasi organların üzerinde olduğu çok açıktır.

Açıklama Aşaması (Aşkın Çözümleme)

Goldmann'ın yönteminde ikinci aşamayı oluşturan *açıklama aşaması*, dönemin sınırları içerisinde yapıtın oluşumuna etki eden her türlü tarihsel süreci kapsamaktadır. Goldmann'ın anlayışında metni oluşturan teknik etmenler kadar anlatıya kaynaklık eden temel etmenler de gün ışığına

çıkarılmayı bekler. Demek ki yazarın anlatısına esin kaynağı olan öğeler de inceleme içinde yer almalıdır.³⁰

Anlatının Kaynağı

Reşit Hanadan, *Sel* romanını 1985 yılında yazmaya başlar ve roman 1987 yılında Tan Yayınları tarafından yayımlanır. Roman, Yugoslavya (Kosova) Türk edebiyatının ilk örneğidir. Hanadan için sanat, insana dair her şey olduğuna göre, bu eser de anlattığı topluma dair her şeydir. Romanın anlattığı toplum ise Kosova Türkleridir. Dolayısıyla hem Hanadan’ın sanata yönelik bakış açısı hem de romanın ilk olması, yapıtı Kosova Türklerinin sosyolojik yapısına dair bilgiler barındıran ilk eser konumuna getirmiştir.

Reşit Hanadan’ı toplumsal konularda yazmaya yönelten toplum bilinci veya olası bilinci oluşturan ise Kosova Türklerinin geçirdiği tarihi evrelerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında özgürlük ve eşitlik parolasıyla yönetime gelen Tito’nun, Stalin ile birlikte oldukça acımasız uygulamalara imza atması ve bölgedeki Türk nüfusunu yok sayılması göç gibi ciddi meselelere kapı aralamıştır. Zamanla Tito ve Stalin ortaklığı bozulmuş, bölgede Türklerin de yaşadığı hatırlanmıştır. İşte anlatıdaki olayların yaşandığı zaman dilimi böyle bir dönemi kapsar. 1967-68 yıllarında Tito her ne kadar kapsayıcı olmaya çalışsa da yönetimdeki bazı Sırp milliyetçileri gizlice ayrılıkçı uygulamalara devam etmiştir. Anlatıda köye yapılması planlanan asfaltın bir türlü yapılmaması ve köylünün sırf asfalt yaptırmak için köyden gelen yöneticiye börekler, tatlılar, yemekler hazırlaması işlerin nasıl yürüdüğünü gösterir niteliktedir. Reşit Hanadan da kendi toplumunun içinde bulunduğu durumu kavrayıp bunu açıkça dile getirerek ideal olana ulaşmıştır.

Romanın dayanağı tamamen hayal değildir ve tıpkı Rüstem Dayı örneğinde olduğu gibi gerçek kişi ve mekânları da içermektedir. Roman “tarımda makineleşme” ve “Salim ile Esma’nın evliliği” üzerine kurulmuştur. Bu iki yapıdan birincisi olan tarımda makineleşme, anlatının sosyolojik katmanını oluştururken, Salim ve Esma’nın evliliği de, yapıtı, bir dekor gibi çok katmanlı ve gerçekçi kılan olaylardır. Şimdi anlatıya konu olan bu olaylar ayrı ayrı ele alınacaktır.

Sel’in çevresel katmanı olan tarımda makineleşme anlatının en koyu, en belirgin rengidir. *Sel*’de anlatılan toplum birkaç farklı yapıyla öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki ekonomisinin tarıma ve hayvancılığa dayalı olmasıdır. Bu nedenle anlatının odağındaki nesne olan traktör de önem kazanmıştır. “Tarımda makineleşmenin son aşaması ve en önemlisi olan traktör, dünyada tarımın en önemli makinesidir. Bir ülkenin tarımsal gelişme işlevi traktörün varlığı ve fazlalığıyla değerlendirilmektedir.”³¹ Anlatı traktörün ülke genelinde kullanımı hakkında bilgi vermese de bu sayının fazla olması çok güçtür. Traktör sahibi kişilerin yaşadıkları köyün önde gelen kişileridir. Yakup Ağa’yı traktör almaya iten bir sebep de budur. Köyün önde

³⁰ Ali Tilbe. (2004). “Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri”, *Jean-Paul Sartre’in Bekleyiş Adlı Romanına Goldmann’cı Yazın Toplumbilimsel Bir Yaklaşım*, Edt. Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, s. 101.

³¹ M. Doğan. (2005). “Türkiye Ziraatinde Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverin Etkileri”, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, *Coğrafya Bölümü Dergisi*, s. 68.

gelen kişilerden birisidir ve eğer olacaksa, en iyi traktör onda olmalıdır. Öyle de yapar ve Salim de işleri daha hızlı yapmaya başlar. Çünkü tarımda makineleşme çiftçiye hız ve daha çok gelir kazandırmaktadır. Çünkü toprak oldukça taze ve yumuşak olmaktadır. Bu da verimi arttırmaktadır. "Bak ana!... İyicene bak avucumdaki toprağa! Yumuşacık. Sıcaklığını hâlâ yitirmemiş, taptaze. Cıvıvırlarının üzerinde yatan kuluçkaya benzemiyor mu? Sımsıcak ana!... Her şey yetiştirir toprağın böyle sürülmüşü!..."³² Salim'in serzenişleri bu kadarla da sınırlı değildir. Yorulduğunu ve bu öküzlerle çift sürmenin yavaş olduğunu söyler. Tarımda makineleşme, neredeyse, anlatının alt metnidir.

Romana konu olan toplumun göze çarpan başka bir yönü ise tarihi dayanağıdır. Roman bir yılı dahi doldurmayacak kadar kısa bir süre zarfında geçmesine rağmen, zaman zaman anlatımıyla geçmişe uzanmıştır. Rüstem Dayı'nın gençken katılmış olduğu savaşlar ve anlattıklarının gerçek olduğunu ifade eden Reşit Hanadan, küçükken dinlemiş olduğu hikâyelerle romanının dış çerçevesini oluşturacak olan tarihsel yapıyı kurmuştur. Hanadan, Rüstem Dayı'nın anlattıklarıyla Kosova Türklerinin katıldığı savaşları, geçirdiği zor günleri edebî düzlemde yeniden yazmış, başka bir deyişle romanlaştırmıştır.

Sel romanına konu olan olayların bir diğer kaynağı ise dindir. Çok uzun bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kosova Türkleri, bu süre zarfında dinlerini rahat bir şekilde yaşamışlardır. Ancak Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle birlikte bazı hak ve özgürlüklerde bazı kısıtlamalar yaşanmıştır. Bunlardan birisi de her ferдин kendi dinini özgürce yaşaması özgürlüğüdür. Krallık ve sonrasındaki Yugoslavya yönetimiyle komünizm, Kosova Türklerinin İslâmiyet'i kendi topraklarında yaşamasını güçleştirmiştir. Reşit Hanadan'ın bu konuda yapmış olduğu "Komünizm zamanında hocalar, imamlar öyle pek dikkate alınmazdı."³³ açıklaması ve dinsel düzeyde ifade edilenler gerçekten yaşanılmış ve romanı çepeçevre sarmış olaylardır.

Bunca tarihsel gerçeği içerisinde barındırması, insanlık tarihinde belirli bir zaman diliminde gerçekleşmiş olan tarihsel gelişim ve gerçekliklere dayanmasına karşın *Sel* romanı tarihi bir roman değildir. İşin aslı, romanları bir alt türe ayırmak doğru değildir. Çünkü her romanın içinde birtakım tarihsel veriler olabilir. Bunlar hayal ürünü olacağı gibi gerçek de olabilir. Yine de *Sel*'i böyle bir ayırmadan kurtarmak ve onu tarihi roman sıfatından ayrı tutmak gerekmektedir. Tarihi roman, herhangi bir tarihsel dönemi ya da olayı gerçeğe yakın, ama sanatsal bir biçimde aktaran bir roman türüdür.³⁴ Reşit Hanadan, herhangi bir tarihsel olayı ya da dönemi gerçeğe yakın bir biçimde aktarmamıştır. O, her ne kadar komünizm zamanında yaşananları romanına almış, kendi bakış açısında değerlendirip kullanmışsa da bu yapılan o dönemin anlatımı değil, yorumudur. Her yazar, eserlerinde kendi toplumunun geçirdiği tarihsel süreci yorumlayabilir. Bu, söz konusu eseri tarihi roman yapmaz.

³² Reşit Hanadan. (1987). *Sel*, s. 17.

³³ Salih Okumuş, Halime Barış. (2015- Mayıs-Haziran). "Kosova'da Türkçeyi Bayraklaştıran Büyük Yazar: Reşit Hanadan", *Kardeş Kalemler Dergisi*, Ankara, s. 33.

³⁴ Turgut Gögebakan. (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 15.

Reşit Hanadan’ın bu eseri de olsa olsa tarihi gerçeklikler barındıran, klasik/geleneksel köy realizmi çerçevesinde ele alınabilecek bir romandır.

Eserin dekor durumundaki olayı ve bir diğer katmanı olan Salim ile Esmâ’nın evliliği de anlatımın bir başka kaynağıdır. Ancak bu, dışsal bir gerçeklikle ilişkilendirilemez. Bu kısım, Hanadan’ın anlattığı tarihsel verilerin üstünü örten, romana akıcılık katan bir fonksiyona sahiptir. Genel çerçevede, yazarın, her türlü ulusal değerler için mücadele veren, yeniliklere açık bir dünya görüşüne sahip olduğunu söylenebilir.

Sonuç

Çalışmanın hedefi, yapıtı Goldmann’cı eleştiri çerçevesinde ele almak ve yapıtı teknik yönüyle birlikte toplumsal yönünü de incelemektir. Bu noktada elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır.

Reşit Hanadan, “*Sel*” adlı romanı oluşumsal yapısalcı eleştiri bağlamında incelendiğinde tarımda makineleşmenin yanı sıra kuşak çatışmasının yaşandığı görülmüştür. Tarımda makineleşmenin getirdiği yeniliklerin toplum nezdinde karşılanması ve kuşak çatışması romanda başarılı bir şekilde işlenmiştir. Sosyolojik bakımdan bu karşıtlıkların gerekçesi ve kültürel değerler yazar tarafından gösterilmiştir.

Roman, tarımda makineleşmenin yanı sıra, genç kuşağın yıllarca kendilerine dayatılan kültürel kalıplara karşı gelmesini de ele almaktadır. Salim ve Esmâ’nın gizlice buluştuklarını öğrenen Remziye’nin oğlu Salim’e karşı çıkışı, eski kuşağın bu tür görüşmelere olan tavrını gösterir niteliktedir. Oysa genç kuşak, bir başka kültürel değer olan Hıdırellez’i coşkuyla karşılayıp kutlarken, geleneğe yalnızca “birbirleriyle görüşme konusunda” koyduğu kurala uymamışlardır. Bu da bize genç kuşağın gelenek karşıtı olmadığını, değişen ve gelişen bir çağın gereği olarak, sadece müstakbel eşleriyle görüşmeyi arzuladıklarını göstermektedir. Diğer yandan romandaki toplumun düğün ve kına gecelerinde geleneksel değerlere sahip çıktıklarını, kız isteme törenlerinde dahi geleneği uyguladıkları görülmektedir.

Yazar, eserde zamanın modasına uymuş ve olayları bu doğrultuda anlatmıştır. Bu bakımdan eserde yaşanan çatışmaların –tarımda makineleşmenin- gerçek zaman ile uyum içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Üstelik bu uyuşma, kültürel değerler ve dünya görüşü bağlamında da bir bütünlük oluşturmaktadır. Goldmann’a göre romanın unsurlarının toplumsal gerçekliklerle örtüşmesi gerekir. Dolayısıyla *Sel*’in yapısı, Goldmann’ın düşüncesini destekler niteliktedir. Hem kültürel hem de toplumsal gerçekliklerin esere yansıtılması ve bununla doğru orantılı olarak eserin yazınsal yönünün göz önüne alınması; eserin, bir yönü yapısalcılığa uzanan sosyolojik okumaya elverişli olduğunu açıkça göstermektedir.

Kaynakça

ARTUN, Erman. (2007). “Türk Halk Kültüründe Hıdırellez”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*.

ATALAY, İrfan. (2007). Jean-Paul Sartre’ın Özgürlük Yolları Adlı Yapıtına Oluşumsal Yapısalcı Bir Yaklaşım, Yayınlanmamış Doktora Tezi,

Atatürk Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

AYTAÇ, Gürsel, (2009). *Genel Edebiyat Bilimi*. Ankara: Say Yayınları.

DOĞAN, Mesut. (2005). Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverin Etkileri, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 14, 66–78.

EAGLETON, Terry. (2015). *İdeoloji*. Muttalip Özcan, Çev. İstanbul: Ayrıntı.

ER, Ayten ve ATALAY, İrfan. 2013. "Oluşumsal Yapısalcılık Bağlamında Sorunsal Kahraman ve Dünya Görüşü Kavramları: Bernard-Marie Koltés'in Batı Rıhtımı (Quai Ouest)." *Humanitas* Güz 2:27–47.

ESCARPİT, Robert. (1967). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ali Türkay Yazıcı, Çev., İstanbul: Remzi Kitapevi.

GOLDMANN, Lucien. (1998). *Diyalektik Araştırmalar*. A. Arkay, Çev. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

GOLDMANN, Lucien. (2005). *Roman Sosyolojisi*. (Çev. Ayberk Erkay), Ankara: Birleşik Yayınevi.

GÖĞEBAKAN, Turgut. (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜRSEL, Nedim. (2007). *Başkaldıran Edebiyat*. İstanbul: Doğan Kitap.

HANADAN, Reşit. (1987). *Sel*. Priştine: Tan Yayınları.

OKUMUŞ, Salih ve BARIŞ, Halime (2015, Mayıs-Haziran). "Kosova'da Türkçe'yi Bayraklaştıran Büyük Yazar: Reşit Hanadan". *Kardeş Kalemler Dergisi*, Ankara.

PARLA, Jale. (2003). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.

SÜMBÜLLÜ, Y. Z. (2006). Kemal Tahir'in Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

TDK. (2011). "birey". s. 354.

TDK. (2011). "bireyleşme". s. 355.

TEKİN, Mehmet. (2012). *Roman Sanatı I*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

TİLBE, Ali. (2004). "Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri", *Jean-Paul Sartre'in Beklemiş Adlı Romanına Goldmann'cı Yazın Toplumbilimsel Bir Yaklaşım*, Edt. Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları.